

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІНОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТИ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

СОЦІОЛОГІЯ

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Соціологія»

Дніпро
2022

УДК 316
М54

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, протокол № 10 від 19.05.2022*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Олеся ГУДЗЕНКО, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Елеонора СКИБА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри
гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Соціологія: Методичні рекомендації до вивчення курсу
«Соціологія», уклад. А.В. Демичева, А.Х. Маргулов. Дніпро:
Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 50 с.

Викладено методичні рекомендації для засвоєння дисципліни «Соціологія».
Для здобувачів вищої освіти та викладачів закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ	7
ТЕМА 2. СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ	10
ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА	14
ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА	18
ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ	21
ТЕМА 6. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ	24
ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ	28
ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СОЦІАЛЬНІ РУХИ	31
ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ВІДХИЛЕННЯ	35
ТЕМА 10. ВИДИ, ЕТАПИ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	38
ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	42
КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	43
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	47

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни «Соціологія» є формування у студентів соціологічного світогляду для розуміння та розкриття соціальних явищ та процесів, що пронизують соціальні взаємодії людей у різних вимірах суспільного життя та повсякденності; вміння послуговуватися категоріальним апаратом соціології, її методами дослідження, теоретичними напрацюваннями для орієнтації у сучасному мінливому соціумі.

Складовими мети є:

- **навчальна** – набуття знань про категорії, функції та напрями теоретичної соціології, про суспільство як соціальну систему, соціальні зв'язки і відносини, соціальні інститути та групи, способи їх організації, закономірності функціонування і розвитку, а також з основними методами збору й аналізу соціальної інформації.
- **розвиваюча** – ознайомлення студентів із процесами суспільного життя, законами функціонування і розвитку суспільства та його складових компонентів, ознайомлення з сучасними уявленнями про соціальні проблеми й підходами до їх вирішення.
- **виховна** – сформувати у здобувачів соціологічну уяву, вміння критично мислити, аналізувати соціальну реальність.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі визначено такими компетентностями освітньої програми:

Загальні:

- ЗК1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК4 Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК5 Здатність спілкуватися іноземною мовою.
- ЗК7 Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК8 Здатність бути критичним і самокритичним.
- ЗК10 Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК16 Здатність зберігати власне фізичне здоров'я; розуміння важливості здорового способу життя та безпечної поведінки; усвідомлення здоров'я як вищої життєвої цінності; удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я.

Спеціальні:

- СК2 Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.
- СК3 Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.
- СК10 Знання і розуміння соціальної природи трудових відносин та їх правового регулювання.
- СК11 Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу

факти.

СК 14 Здатність до консультивання з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

Результати вивчення навчальної дисципліни «Соціологія» згідно з вимогами освітньої програми:

- Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
- Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріал за визначеними джерелами.
- Володіти базовими навичками риторики.
- Знає як належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел з історії вчень про державу і право для своєї професійної діяльності.
- Вміє вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних з історії вчень про державу і право.
- Вміє працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань з історії вчень про державу і право.
- Пояснювати природу та зміст основних правових явищ.
- Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Соціологія» розраховані на Здобувачів денного відділення Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ спеціальності «081 «Право»» (14 годин лекцій; 16 годин семінарських занять; 60 годин індивідуальної та самостійної роботи)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання ДЕННА Обсяг 3 кредити ЄКТС (90 годин).

№ теми згідно з РПНД	Назва теми (згідно з РПНД)	Загальний обсяг	Аудиторна робота				Самостійна та індивідуальна робота
			Всього	Лекції	Семінари	Практ.заняття	
1	Соціологія як галузь наукового знання	9	2	2	-	-	7
2	Суспільство як об'єкт вивчення соціології	9	4	2	2	-	5
3	Соціальна структура суспільства	9	4	2	2	-	5
4	Соціальна стратифікація суспільства	9	4	2	2	-	5
5	Соціальні інститути та організації	9	4	2	2	-	5
6	Поняття особистості в соціології	9	4	2	2	-	5
7	Соціальні процеси та їх різновиди	9	-	-	-	-	9
8	Соціальні зміни та соціальні рухи	9	2	-	2	-	7
9	Соціальний контроль та відхилення	9	4	2	2	-	5
10	Види, етапи та методи соціологічного дослідження	9	2	-	2	-	7
	Разом за семестр	90	30	14	16		60
	Форма підсумкової звітності – залік						

ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Зміст теми:

Соціально-культурні і наукові передумови виникнення соціології як науки. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими науками. Основні етапи розвитку соціологічної науки. Об'єкт і предмет соціології. Категорії та закони соціології. Структура соціологічного знання. Основні функції соціології як науки. Значення соціології для розв'язання соціально-економічних і політичних проблем модернізації українського суспільства. Значення вивчення соціології для правоохоронців.

Соціологічна уява: сутність та значення.

Логіка розвитку соціології. Причини виникнення, основні етапи.

Мета теми: засвоїти сутність і призначення соціології, її специфіку і відмінність від інших суспільних наук, зрозуміти необхідність вивчення соціології майбутнім юристам, скласти уяву основні етапи розвитку соціології.

Питання до семінару (2 години)

1. Соціологія як наука: предмет, об'єкт, структура, зв'язок з іншими науками

При розгляді даного питання здобувачі мають звернути увагу на те, що поняття «соціологія» впроваджено до наукового вжитку у 30-х роках ХІХ ст. французьким філософом Огюстом Контом. Об'єктом соціології є сукупність соціальних зв'язків і соціальних відносин. Для того щоб побачити специфіку соціології, відрізнити її від інших наук, необхідно виокремити її предмет. Предмет та об'єкт соціології, як і будь-якої іншої науки, не тотожні, оскільки об'єктом є все, на що спрямоване відповідне дослідження, а предметом – окремі аспекти, властивості, відносини, які становлять об'єкт конкретного дослідження. Предметом соціології є категорія «соціальне», - це сукупність певних властивостей та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках,

Розглядаючи категорії соціології, здобувачі повинні розуміти, що «категорія» відображає універсальні особливості й відношення дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ. Як родове поняття воно означає розряд, групу предметів, явищ тощо.

У системі гуманітарних та суспільних наук соціологія тісно пов'язана з філософією, історією, етикою, політологією, психологією, педагогікою, економікою, правом.

2. Функції соціології. Поняття соціологічної уяви

Розкриваючи дане питання, акцентуємо увагу на таких функціях, як теоретико-пізнавальна, світоглядна, прогностична, гуманістична,

інструментальна, соціально-технологічна, інформаційна, критична, управлінська тощо. Закцентуйте увагу на тому, що розуміння тенденцій розвитку суспільства, в якому ми всі живемо, дозволяє зрозуміти самих себе. Ч. Райт Міллс визначив цю властивість як соціологічну уяву - здатність розглядати власний життєвий досвід і особисті труднощі в контексті структурної організації свого суспільства і тієї історичної епохи, в якій ми живемо. Розширив це розуміння П. Штомпка. Поміркуйте, навіщо сучасній освіченій людині соціологічна уява.

3. Причини виникнення соціології та основні етапи розвитку

Необхідно запам'ятати, що як окрема галузь знання, соціологія сформувалась лише на початку ХІХ ст., в період формування індустріального суспільства. Її поява обумовлена соціальними процесами, які відбувалися в суспільстві того часу: формування класового суспільства, урбанізація, бідність тощо.

Розгляньте найвидатніших представників наступних етапів розвитку соціології: протосоціологічний, класичний (академічний), сучасний, постсучасний. Зауважте на тому, що постсучасний етап характеризується *інтернаціоналізацією* соціології, тобто зростанням кількості праць із питань соціології в усіх цивілізованих державах та регіонах світу; *академізацією* соціології, тобто перетворення її в академічну науку, яка посідає чільне місце в університетських програмах; *експертизацією* соціології, що означає дедалі ширше залучення соціологів як експертів до діяльності державних, громадських і приватних органів та організацій; *фактографізацією* соціології, або зростанням її об'єктивності, точності, вдосконалення методів соціологічних досліджень; *соціологізацією* інших наук; *диференціацією* соціології, тобто виникненням нових галузей всередині соціологічної науки.

Питання для самоконтролю до теми 1:

1. Хто і коли ввів у науковий обіг термін «соціологія»?
2. Визначте об'єкт та предмет соціології.
3. Що обумовлює дискусії щодо предмета соціології?
4. Назвіть причини виникнення соціології?
5. Охарактеризуйте етапи розвитку соціології?
6. Визначте місце соціології у системі соціогуманітарного знання.
7. Завдяки чому соціологія як наукове знання про суспільство відрізняється від різноманітних галузей гуманітарного знання?
8. Охарактеризуйте основні елементи структури соціологічного знання.
9. Чому соціологію називають поліпарадигмальною наукою?
10. Що означає поняття «соціологічна уява»? Яка роль соціології у її формуванні?

Ключові поняття: соціологія, макросоціологія, мікросоціологія, об'єкт соціології, предмет соціології, теоретична соціологія, емпірична соціологія,

соціальне, категорії соціології, методи соціології, функції соціології, структура соціологічного знання, соціологічна уява

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) *Структура соціологічного знання має:*

1. Три рівні: теоретична соціологія, спеціальні соціологічні теорії та емпіричні дослідження
2. Два рівні: теоретична соціологія і емпіричні дослідження
3. Два рівні (теоретична соціологія і емпіричні дослідження) та два підрівні (соціоінженерний рівень і рівень знань про організацію соціологічних служб)
4. Один рівень

2) *Предметом соціології є:*

1. Взаємовідносини та зв'язки між людьми з приводу розподілу матеріальних благ
2. Взаємодія людей та груп
3. Подія, яка колись відбулась, та роль конкретних осіб в ній
4. Механізми мотивації та регулювання поведінки людей

3) *Поняття «соціологія» вперше було запропоновано:*

1. О. Контом
2. Г. Спенсером
3. Е. Дюркгеймом
4. М. Вебером

4) *До числа функцій сучасної соціології не включають:*

- 1) Світоглядну
- 2) Пізнавальну
- 3) Інструментальну
- 4) Ідеологічну

5) *Соціологія вивчає:*

1. Суспільство в історії
2. Розвиток нації
3. Сучасне суспільство
4. Історію розвитку людини

6) *На якому з рівнів соціологічного знання відбувається дослідження міжособової взаємодії людей:*

1. Макросоціологія
2. Метасоціологія
3. Мікросоціологія
4. Мезасоціологія

7) *Статистика відзначає значне скорочення народжуваності в сучасній Україні. Спеціалісти дають різні пояснення. Яке з наведених нижче належить соціологу:*

1. Скорочення народжуваності – це наслідок погіршення екологічної ситуації в країні
2. Скорочення народжуваності – це наслідок зміни фізіологічної побудови жіночого організму, складнощі виношування дитини
3. Причина – в неефективному законодавстві, яке регулює соціальну допомогу родині
4. Причину необхідно шукати в підвищенні рівня освіти населення, в підвищенні цінності дозвілля

8) *Яке з перекислених нижче понять відноситься до сфери вивчення соціології:*

1. Статус
2. Симпатія
3. Капітал
4. Почуття

9) *Формування соціологічного стилю мислення забезпечується такою функцією соціології:*

1. Пізнавальна
2. Світоглядна
3. Наукова
4. Інформаційна

10) *Соціологія як самостійна наука виникає:*

1. У першій половині 19 ст.
2. Наприкінці 18 ст.
3. Наприкінці 19 ст.
4. Наприкінці 18 – початку 19 ст.

ТЕМА 2. СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ

Зміст теми:

Соціологічне розуміння суспільства: класичні та сучасні версії. Держава, країна, суспільство. Ознаки суспільства. Структурні елементи суспільства. Соціологічні теорії походження суспільства: інструментальна, гендерна, сексуальна, кратична, семантична концепції.

Типологія суспільств за різними критеріями: критерій: наявність і стан промислового виробництва; головний спосіб здобуття засобів до існування; цінності; спосіб виробництва; культурні чинники; технологічні чинники.

Теорії сучасного суспільства: концепції постіндустріального суспільства, інформаційного, технотронного, знань, суспільства експертів, ризиків, споживання, дозвілля, спектаклю та ін.

Україна в контексті теорій сучасного суспільства. Особливості українського соціуму. Україна в міжнародних рейтингах. Імідж сучасної України.

Мета теми: засвоїти еволюцію уявлень про сутність суспільства та його походження, специфіку соціологічного аналізу суспільства, основні структурні компоненти суспільства, теорії сучасного суспільства та особливості сучасного українського суспільства.

Питання до семінару (2 години)

1. Типологія суспільств за різними критеріями.

Зауважте, що типологізація суспільств – це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших. Залежно від критеріїв соціологи по-різному визначали типи суспільств. Охарактеризуйте різні типи суспільств за такими критеріями: наявність і стан промислового виробництва (Ф. Тьонніс); головний спосіб здобуття засобів до існування (Г. Ленські та Дж. Ленські); цінності (Д. Рісмен); спосіб виробництва (марксизм); культурні чинники (М. Вебер); технологічні чинники, американська соціологія (60-70-ті рр. ХХ ст.).

2. Теорії сучасного суспільства.

Розглядаючи сучасне суспільство, зупинитися на його головних рисах: рольовий характер взаємодії; поглиблений розподіл праці; формальна система регулювання відносин; складна система соціального управління; відокремлення безлічі соціальних інститутів.

Серед теорій сучасного суспільства зверніть увагу на концепції постіндустріального суспільства, інформаційного, технотронного, знань, суспільства експертів, ризиків, споживання, дозвілля, спектаклю. Надайте характеристику цим теоретичним позиціям та застосуйте їх для аналізу сучасної України.

3. Україна в міжнародних рейтингах. Імідж сучасної України.

Для визначення міжнародного іміджу держави використовуються різні інструментальні складники, зокрема, економічні, політичні і соціальні характеристики, а також національні символи й імідж керівництва держави. Ці складники знаходять відображення в різноманітних рейтингах. Проаналізуйте статус України за найвпливовішими світовими рейтингами, зокрема Індекс економічної свободи, Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс конкурентоспроможності бізнесу, Індекс конкуренто-спроможності ІТ-галузі, Індекс глобальної інформаційної

економіки, Індекс залучення інвестицій, Індекс демократичного розвитку, Індекс розвитку людського потенціалу ООН та ін.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Яким чином змінювалися соціологічні інтерпретації суспільства?
2. Дайте визначення суспільства в широкому значенні цього слова та у вузькому розумінні.
3. Визначте головні риси суспільства.
4. Обґрунтуйте різницю між поняттями «країна», «держава», «суспільство».
5. Розкрийте зміст соціологічних концепцій походження суспільства.
6. Типологізуйте суспільства за різними критеріями.
7. Порівняйте доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне суспільство за їх основними характеристиками.
8. Розкрийте зміст концепції «суспільство ризиків».
9. Визначте негативні та позитивні риси суспільства споживання.
10. Охарактеризуйте теорію модернізації, наведіть приклади органічної та неорганічної модернізації.

Ключові поняття: суспільство, соціум, країна, держава, модернізація, суспільство інформаційне, суспільство мережне, дозвіллове суспільство, суспільство постіндустріальне, суспільство споживання, типологізація суспільств, імідж країни, імідж держави

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) Історичний період розвитку конкретного суспільства, протягом якого домінує певний спосіб виробництва:

1. Цивілізація
2. Століття
3. Суспільно-економічна формація
4. Етап розвитку

2) Суспільство, в якому осьовий принцип розвитку утворює інформація, сукупність накопичених людством знань:

1. Традиційне суспільство
2. Індустріальне суспільство
3. Постіндустріальне суспільство
4. Суспільство знань

3) Визначальним чинником розвитку індустріального суспільства є:

1. Промислове виробництво
2. Банківсько-фінансова система
3. Інформатика та сфера обслуговування
4. Знання

4) *До найхарактерніших сутнісних рис суспільства не належить:*

1. Спільність території проживання людей, що взаємодіють між собою
2. Здатність підтримувати та відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків
3. Незмінність традицій
4. Певний рівень розвитку культури, система норм і цінностей, покладених в основу соціальних зв'язків між людьми

5) *Етапи суспільного прогресу, якщо у якості критерію виступають способи отримання засобів існування – технологічні фактори?*

1. Традиційне, модерністське, постмодерністське
2. Первіснообщинне, рабовласницьке, феодалське, капіталістичне, комуністичне суспільства
3. Доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне суспільства
4. Дикість, варварство, цивілізація

6) *Уявлення про суспільство як живий організм, що динамічно розвивається, притаманна:*

1. М. Веберу
2. Г. Тарду
3. Спенсеру
4. Р. Мертону

7) *За цим критерієм всі існуючі суспільства поділяють на традиційні, індустріальні та постіндустріальні. Про який критерій класифікації суспільств йдеться?*

1. Наявність писемності
2. Чисельність рівнів управління
3. Ступінь соціальної диференціації
4. Спосіб здобування засобів до існування

8) *В якому із зазначених суспільств поєднуються як головні їхні ознаки сфера послуг, знання як мета діяльності, університет як соціальна організація?*

1. Доіндустріальне
2. Індустріальне
3. Традиційне
4. Постіндустріальне

9) *З яким з наведених суджень Ви згодні:*

1. Щоб певне об'єднання вважалось суспільством, у нього повинна бути ціннісно-нормативна система
2. Давні племена, які розміщувалися на невеликій території, не можуть вважатися суспільством
3. Суспільство виникає на певній стадії розвитку держави

4. Сучасні держави, які налічують мільйони громадян, не можуть вже вважатися суспільством

10) Сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають сумісну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів:

1. Держава
2. Суспільство
3. Країна
4. Соціум

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА

Зміст теми:

Поняття соціальної структури суспільства. Типи соціальних структур у суспільстві. Елементи соціальної структури. Поняття соціальної групи. Функції та типи соціальних груп. Особливості великої соціальної групи. Головні ознаки малої соціальної групи. Поняття про референтну групу.

Види соціальної структури. Соціально-класова структура та її елементи. Теоретичні підходи до розуміння класу: класичні та сучасні. Соціально-демографічна структура: групи за віком, статтю, сімейним станом тощо. Соціально-професійна структура та її зміни. Соціально-етнічна структура. Соціально-територіальна структура: міська, сільська спільнота, мігранти, група тимчасово переселених осіб.

Мета теми: дізнатися про специфіку соціологічного аналізу внутрішнього побудування суспільства, сутність соціальної структури суспільства і її основних видів (соціально-класова, соціально-демографічна, соціально-професійна, соціально-етнічна, соціально-територіальна).

Питання до семінару (2 години)

1. *Соціально – демографічна структура та її особливості в сучасній Україні*

Розкриваючи питання, відзначте про те, що соціально-демографічна структура – це результат накладання демографічних структур (статевої, вікової, сімейної) на соціальну. Статистичними параметрами в таких випадках є: народжуваність, смертність, шлюб, розлучуваність, міграційний обмін населення між міською і сільською місцевостями, а також між різними територіями. Статєво-вікову структуру населення можна аналізувати за однією ознакою (стать чи вік) або за обома. У першому випадку особливий інтерес становить розподіл населення на три групи: 0-14 років (діти), 15-49 років (молодь і середній вік), 50 років і старші (похилий вік). Співвідношення між ними характеризує тип вікової структури населення. Аналіз вікової

структури, яка охоплює ці три контингенти, розкриває трудовий потенціал країни, дає змогу виявити динаміку його розвитку. Поясніть той факт, що чим прогресивніша структура, тим вищими можливостями розвитку вона наділена, тим стійкіший трудовий потенціал населення.

Вивчення структури населення за статтю має не менш важливе практичне значення, оскільки впливає на розміщення виробничих сил, на відтворення і територіальне формування населення.

Розкрийте основні тенденції існування та розвитку соціально-демографічної структури України: депопуляція, зменшення народжуваності, розлучення тощо).

2. Соціально-територіальну структура та її специфіка в українському соціумі

Запам'ятайте, що соціально-територіальна структура – це сукупність тривких спільнот людей, що формуються на основі соціальної неоднорідності умов життєдіяльності в різних територіально-адміністративних утвореннях, і стосунків між цими спільнотами. Розкрийте специфічні риси міської та сільської спільнот через їх особливості.

Розгляньте особливості статусу групи тимчасово переміщених осіб, їх адаптаційні практики

3. Соціально-професійна структура в умовах сучасного світу

Соціальна структура суспільства пов'язана й взаємодіє з професійною структурою, оскільки професійний розподіл праці пов'язаний з її суспільним розподілом (на розумову та фізичну, аграрну й індустріальну, організаторську й виконавську і т.п.). Нерідко соціальне професійну структуру трактують як соціальну форму професійного розподілу праці, що розглядається в аспекті її матеріально-речового змісту. Аналізуючи професійну структуру суспільства, доцільно розмежовувати фахову диференціацію людей і професійний розподіл праці, зважаючи, крім того, на існування природного зв'язку професій із соціально-економічними відмінностями у суспільстві, тобто з суспільними класами і верствами. Фаховий поділ не може бути основою, вихідним пунктом утворення класів і соціальних верств.

Розгляньте логіку появи появи нових професій та зникнення деяких, популярність професій та ін.

4. Клас: теоретичні підходи до вивчення

Акцентуйте увагу на сучасному застосуванні поняття соціального класу в соціології у трьох його основних інтерпретаціях: як номінальної категорії для позначення результату аналітичного розрізнення індивідів за певними критеріями; як поняття, що інтерпретує суб'єктивно визначені ідентичності індивідів, та як поняття, що пояснює соціальні відносини панування і

привласнення суспільних благ. Розгляньте різні підходи до аналізу класів, наприклад, Д.Локвуда, Е. Райта, Дж. Голдторпа, П. Бурдьє та ін.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Що означає категорія «соціальна структура суспільства».
2. За якими параметрами соціологи виділяють соціальні спільноти.
3. Надайте визначення основних видів соціальної структури.
4. Які елементи соціальної структури вам відомі?
5. Дайте визначення понять «клас» і «верства». Чим вони різняться?
6. Назвіть основні види соціальних структур, які досліджуються соціологами. Чому, на Вашу думку саме ці види?
7. З яких етносів складається етнічна структура українського суспільства? Якими є методи дослідження етнічної структури в соціології.
8. Якою є логіка розвитку професійної структури суспільства?
9. Назвіть ознаки великої соціальної групи.
10. Визначте особливості малої соціальної групи.

Ключові поняття: соціальна структура, клас, верства, соціальна група, соціальна спільнота, мала соціальна група велика соціальна група, соціально-територіальна структура, соціально-професійна структура, соціально-класова структура, соціально-етнічна структура, соціально-демократична структура

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) Мала соціальна група – це:

1. Невелика кількість індивідів, яка вступає в постійні безпосередні контакти між собою
2. Будь яке короткострокове скупчення людей, в якому вони взаємодіють один із іншим
3. Сукупність індивідів, пов'язаних між собою кровно-родинними зв'язками
4. Група індивідів, які мають однакові (близькі) соціальні статуси

2) Сукупність індивідів, які зайняті приблизно однаковими видами діяльності та отримують за це приблизно однакову матеріальну та моральну винагороду:

1. Верства
2. Клас
3. Мала соціальна група
4. Велика соціальна група

3) Внутрішній устрій суспільства, який складається з певним чином розташованих, упорядкованих, взаємодіючих між собою елементів: класів, спільнот, соціальних груп:

- 1) Соціальна структура
- 2) Соціальна стратифікація
- 3) Суспільство

4) Соціальна система

4) Який вид соціальної структури суспільства не є існуючим:

1. Соціально-класовий
2. Соціально-демографічний
3. Соціально-етнічний
4. соціально-політичний

5) До якого типу соціальних груп можна віднести груп сім'ю, робітничу бригаду, студентську групу:

1. Велика
2. Референтна
3. Мала
4. Нестійка

6) Яка з наведених ознак не належать великій соціальній групі:

1. Наявність спільної діяльності
2. Спільне просторово-часове існування жіночого організму, складнощі виношування дитини
3. Наявність групових установок та орієнтацій
4. Наявність безпосередньо тривалих особистих контактів

7) Як називається сукупність людей, які виокремлені на основі їх доходу та засобу його отримання, і який впливає на їх стиль життя:

1. Клас
2. Верства
3. Мала соціальна група
4. Соціальна спільнота

8) Мала група, система цінностей та норм якої є еталоном для індивіда, це:

1. Еталонна
2. Референтна
3. Ідеальна
4. Важлива

9) Елементами соціально-територіальної структури є:

1. Вікові спільноти, спільноти за етнічною належністю
2. Соціально-демографічні та класові спільноти
3. Сільські, міські спільноти, мігранти, біженці
4. Групи, виокремлені за належністю до певної професії

10) До середніх соціальних груп відносяться:

1. Нації
2. Класи

3. Сім'я

4. Жителі Дніпра

ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Зміст теми:

Категорії рівності / нерівності в соціологічному ракурсі. Соціальна диференціація і соціальна нерівність. Види нерівності. Історичні види стратифікації. Відкриті та закриті системи стратифікації. Перехід від економічного до культурного структурування суспільного простору. Засади нерівності. Бідність, абсолютна та відносна бідність. Багатство. Субкультура бідності та багатства. Жебрацтво як соціальна проблема.

Новітні типи стратифікаційних систем (етакратична, фізико-генетична, культурно-символічна, соціально-професійна, культурно-нормативна).

Дискримінація. Лукізм, ейджизм, расизм, ксенофобія та ін. види дискримінації.

Мета теми: набути розуміння про те, що соціальна нерівність, яка існувала завжди, зараз зростає, трансформується та набуває нових форм і масштабів; зрозуміти стратифікаційний профіль сучасного суспільства, вміти визначати та емпірично доводити різні види дискримінацій, що існують.

Питання до семінару (2 години)

1. *Поняття, історичні типи стратифікації*

Розглядаючи питання, відзначте, що стратифікація – процес і результат поділу суспільства на різні соціальні верстви, що відрізняються своїм суспільним положенням. Це може бути нерівний обсяг влади або багатства, неоднакові права і обов'язки тощо. Соціальні шари розташовані тут за критерієм нерівного доступу до влади, багатства, освіти і престижу. Основа стратифікації – нерівномірний розподіл прав і привілеїв, відповідальності і обов'язків, влади і впливу. Для характеристики еволюції поглядів соціологів на проблему стратифікації, коротко розкрийте ідеї Г. Ленські, П. Сорокіна, М. Вебера, К. Маркса. Е. Гідденса. Соціології виділяють чотири головних типи стратифікації - рабство, касты, стани і класи. Перші три характеризують закрите суспільство, а останній тип - відкрите.

2. *Вищий, середній та нижчий класи*

У вузькому значенні клас – будь-яка соціальна страта в сучасному суспільстві, що відрізняється від інших доходом, освітою, владою і престижем. На відміну від інших типів стратифікації, класи не створюються на основі правових і релігійних норм; членство в них не ґрунтується на спадкоємному положенні або на звичаях.

Вищий клас – це відносно невелика кількість індивідів і їх сімей, які володіють значною власністю, їх активи максимально ліквідні. До них

застосовуємо категорію «багатство». Розкрийте субкультуру багатства в Україні.

Середній клас – це різнорідна група, яка включає як власників невеликого та малого бізнесу, так і менеджерів і професіоналів. Середній клас знаходиться в ситуації «подвійної перегородки» (своєрідний маргінальний стан): з одного боку, відчуває вплив зверху, з іншого – тиск знизу. Тому серед представників даного класу дуже великий розкид політичних уподобань. Визначте основні риси середнього класу та зупинитесь на його особливостях в Україні.

Нижчий клас складають люди, що не мають власності, зазвичай з низьким рівнем освіти, які працюють за найманням, далекі від публічної соціального життя. До нього також відносяться ті, кого називають соціально слабо захищеними групами з цього ж класу або нижчого середнього шару – пенсіонери, люди з інвалідністю, бездомні, безробітні. Спосіб життя тут, включаючи роботу, відрізняється від інших верств відносною простотою і рутинністю. Надайте дані про жебрацтво в Україні.

3. Новітні типи стратифікаційних систем та дискримінацій

При розгляді питання зупинитесь на тому, що сучасне суспільство стратифіковане ще в більшому ступені, чим у минулому. Конкретні форми соціальної стратифікації різноманітні і численні та відбуваються не лише за класичними ознаками (дохід, влада, освіта, престиж). А й за іншими – стать, вік, етнічна належність, віросповідання, расова належність, зовнішній вигляд, сексуальна орієнтація, професія, місце проживання та ін. Результатом таких нерівностей є різноманітні види дискримінацій – ейджизм, расизм, гендерна дискримінація, сексизм, лукізм, ксенообія та ін.

Питання для самоконтролю до теми:

1. В яких сферах життя існує гендерна нерівність?
2. Що розуміють під гендерної дискримінацією?
3. У чому полягала практика сегрегації і апартеїду?
4. Що означають терміни «геноцид» і «етноцид»?
5. Пояснити, в чому різниця між соціальної структурою та соціальної стратифікацією.
6. Пояснить, чим відрізняються історичні системи стратифікації.
7. Яка принципова різниця між класовою системою стратифікації і тими системами, які існували у стародавні часи?
8. Пояснити, за якими критеріями стратифікувалося радянське суспільство.
9. Надайте характеристику вищого, середнього та нижчого класу.
10. Що означає поняття «стратифікаційний профіль суспільства»?

Ключові поняття: багатство, бідність, верства, вищий клас, гендерна нерівність, дискримінація, ейджизм, жебрацтво, лукізм, нерівність, нижчий

клас, прекаріат, расизм, страта, середній клас, соларіат, соціальна стратифікація, стратифікаційний профіль

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) До відкритого типу стратифікації відноситься:

1. Рабство
2. Класи
3. Касти
4. Стани

2) Втрата особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження до іншої:

1. Маргіналізація
2. Депривація
3. Сегрегація
4. Деградація

3) В сучасному українському суспільстві найбільш масовим є:

1. Вищий клас
2. Середній клас
3. Нижчий клас
4. Андерклас

4) Який з історичних типів соціальної стратифікації відповідає індустріальному суспільству:

1. Рабство
2. Стани
3. Касти
4. Класи

5) Вкажіть судження, яке не відповідає дійсності:

1. Соціальна стратифікація і класова система суспільства це одне й теж
2. Класи - відкритий тип стратифікації, рабство, касти, шари – закритий
3. До критеріїв стратифікації належать престиж, влада, освіта, доход тощо
4. Соціальна стратифікація передбачає розподіл суспільства на розташовані у вертикальному порядку соціальні групи і верстви

6) Основними підставами/ознаками соціальної стратифікації є:

1. Дохід, престиж, влада, культурний рівень
2. Дохід, влада, рівень культури, освіта
3. Дохід, влада, освіта, престиж
4. Місце проживання, дохід, політична належність, освіта

7) Стратифікація має дві історичних типи, а саме:

1. Відкритий та авторитарний
2. Закритий та демократичний
3. Авторитарний та демократичний
4. Відкритий та закритий

8) *Ідеологія нерівності за ознакою зовнішнього вигляду має назву:*

1. Сексизм
2. Расизм
3. Лукізм
4. Сайсизм

9) *Дії чи бездіяльність, що призводять до створення несприятливих умов, встановлення обмежень реалізації прав та свобод у будь-якій сфері життя для особи (групи осіб) за ознаками раси, кольору шкіри, етнічної, національної належності, віросповідання:*

1. Дискримінація
2. Нерівність
3. Експлуатація
4. Насильство

10) *Для якого класу властиво: головна характеристика його представників – статус тимчасово зайнятих з нестабільним доходом, постійним ризиком потрапити до лав безробітних:*

1. Саларіат
2. Прекаріат
3. Андерклас
4. Маргінали

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ

Зміст теми:

Концептуалізація поняття «соціальний інститут» та його сутнісні риси. Інституціоналізація. Основні умови інституціоналізації.

Види соціальних інститутів: економічні, політичні, культурні, виховні, соціальні. Формальні та неформальні соціальні інститути та їх характерні риси. Функції соціальних інститутів. Явні та латентні функції соціальних інститутів. Поняття дисфункції та її основні прояви. Дисфункціональність соціальних інститутів в сучасному українському суспільстві.

Поняття та основні риси соціальної організації. Формальні та неформальні соціальні організації.

Мета теми: навчитися аналізувати соціальну реальність з позицій інституційного підходу, розуміти функціонування соціальних інститутів українського суспільства; ознайомитися з сутністю та видами соціальних організацій.

Питання до семінару (2 години)

1. Обрати соціальний інститут та описати його згідно із схемою аналізу

Для відповіді на дане запитання необхідно обрати будь-який формальний соціальний інститут (освіта, релігія, право, наука, спорт тощо). В соціології є загальноприйнята схема аналізу інституту: ціннісні установки; зразки поведінки; система статусів та ролей; символічні культурні риси; утилітарні риси; усні та письмові кодекси; ідеологія. Отже, обраний інститут представляємо крізь призму вищезгаданих характеристик. Обов'язково навести приклади прояву кожного з пунктів аналізу в сучасному українському суспільстві.

2. Охарактеризувати функції та дисфункції обраного соціального інституту

Кожен соціальний інститут виконує свою, характерну для нього функцію. Сукупність цих функцій, тобто завдань, що вирішуються інститутом, цілі, що досягаються, послуги, які надаються, складаються у загальні функції. Окрім загальних, соціальні інститути можуть виконувати конкретні функції. Серед них розрізняють явні та латентні. Явні (формальні) функції записані в законодавчих документах, офіційно заявлені, усвідомлені і прийняті товариством причетних до цього інституту людей; латентні (приховані, незаявлені) функції інститутів – це ті, які здійснюються насправді. Коли в їх роботі виникають порушення, з'являються деструктивні ситуації, мова йде про дисфункції інституту. Здобувачам потрібно проаналізувати функції та дисфункції певного конкретного українського соціального інституту.

3. Соціальні організації: сутність, види, особливості

Суспільство як соціальна реальність упорядковано не тільки інституціонально, але й організаційно. Соціальна організація – цільова структурована, ієрархізована група, створена для досягнення певної мети за допомогою раціональних засобів. Організації можуть бути формальними, дія яких регулюється певними нормативними актами (навчальний заклад, фірма), та неформальними, які створюються найчастіше самими її членами для задоволення власних інтересів (наприклад, коло друзів). Розгляньте, які особливості мають добровільні асоціації та тотальні інституції (за І. Гофманом).

Питання для самоконтролю до теми:

1. Назвіть основні ознаки соціальних інститутів.
2. Поясніть, чим відрізняються специфічні функції соціальних інститутів від загальних?
3. Обґрунтуйте, чому в соціальних інститутах існують латентні функції.

4. Наведіть приклади легальних та нелегальних неофіційних інститутів.
5. Наведіть приклад деінституціоналізації соціального інституту, яка є позитивним і природним процесом.
6. Опишіть основні ознаки організації та на прикладі конкретної організації продемонструйте їх наявність.
7. Поясніть, чим відрізняються відкрити, напівзакрити та закрити організації.
8. Назвіть основні положення М. Вебера про сутність бюрократичної моделі організації.
9. Що таке «тотальні інституції» (за І. Гофманом)? Наведіть їх особливі риси.
10. Поясніть поняття «інституціоналізація». Якими є її умови?

Ключові поняття: інституціоналізація, соціальний інститут, соціальна організація, формальний соціальний інститут, неформальний соціальний інститут, формальна організація, неформальна організація, організаційний ефект, явні функції, латентні функції, дисфункції

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) Прикладом соціального інституту є:

1. Інститут соціології НАН України
2. ДДУВС
3. Міністерство юстиції
4. Релігія

2) Функції соціального інституту, які офіційно не декларуються, але фактично здійснюються, називають:

1. Комунікативні
2. Інтегративні
3. Явні
4. Латентні

3) Інституціоналізація виступає процесом, за якого певна потреба усвідомлюється як:

1. Особистісна
2. Групова
3. Загальносуспільна
4. Політична

4) Сучасна п'ятірка головних соціальних інститутів включає:

1. Сім'я, релігія, економіка, політика і освіта
2. Наука, релігія, економіка, культура, освіта
3. Економіка, політика, виробництво, мистецтво, політика
4. Сім'я, освіта, релігія, мистецтво, культура

5) Соціальний інститут – це:

1. Це історично складена, стійка форма організації спільної діяльності людей у певній сфері життєдіяльності, яка регулюється нормами і спрямована на задоволення людських потреб
2. Процес становлення особистості, засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих суспільству, до якого він належить;
3. Це соціальна група, членством в якій людина завдячує виключно своїм народженням
4. Це велика група людей, які мають подібний соціальний статус у системі стратифікації, вирізняються особливостями стилю життя і світосприймання

6) *Статут політичної партії відноситься до наступної ознаки інституту:*

1. Зразки поведінки
2. Символічні риси
3. Усні та письмові кодекси поведінки
4. Ідеологія

7) *Студентське товариство – це приклад:*

1. Добровільної асоціації
2. Тоталітарної організації
3. Бюрократичної організації
4. Формальної організації

8) *Визначить рису, притаманну бюрократичним організаціям:*

1. Добровільність членства
2. Чіткий розподіл праці і обов'язків
3. Захист інтересів суспільства
4. Дружні неформальні стосунки

9) *Однією з ознак соціальної організації виступає:*

1. Цілеспрямованість
2. Взаємодопомога
3. Самовідтворюваність
4. Еволюційний характер виникнення

10) *Інституціоналізація – процес, який означає:*

1. Стан кризи інституційної системи суспільства
2. Сприйняття пануючих думок, додержування стандартів, стереотипів масової свідомості, авторитетів, принципів
3. Процес виникнення і становлення соціальних інститутів
4. Визнання членами суспільства існуючого соціального порядку

ТЕМА 6. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ

Зміст теми:

Людина, індивід, індивідуальність, особистість. Теорії особистості. Ідеальна, нормативна та реальна особистість. Поняття про модальну особистість.

Складові соціологічної структури особистості. Соціальний статус як показник позиції індивіда в структурі суспільства. Статусний набір. Соціальна роль. Поняття про рольовий конфлікт. Гендер, вік, потреби, мотиви, Ціннісні орієнтації особистості.

Вікові етапи людського життя та їх особливості. Генерації та їх спадкоємність.

Поняття, етапи, фази соціалізації. Інститути і агенти соціалізації. Концепції соціалізації. Поняття ресоціалізації /десоціалізації. Ідентичність як суб'єктивний показник ефективності соціалізації.

Мета теми: зрозуміти роль особистості як найважливішого елементу суспільства, сприйняти механізми її формування різними соціальними структурами та зворотного впливу на соціальний світ, її участь в соціальних відносинах.

Питання до семінару (2 години)

1. Специфіка соціологічного підходу до визначення особистості

Зауважте, що соціологія розглядає особистість як продукт і елемент суспільних відносин, як суб'єкт суспільного і власного життя, як учасника і представника певної соціальної групи, спільноти. Тобто трактує особистість як стійкий комплекс якостей, властивостей, що здобуваються людським індивідом у визначеному суспільстві під впливом відповідної культури, конкретних соціальних груп і спільностей, до яких людина належить і в життєдіяльність яких вона включена.

Соціологія визначає такі структурні елементи особистості, як соціальний статус, соціальні ролі, вік, гендер, потреби, мотиви, ціннісні орієнтації тощо.

2. Соціалізація особистості та її перебіг в сучасних умовах

Розкрийте поняття «соціалізація», зважаючи на те, що це процес засвоєння індивідом зразків поведінки, соціальних норм і цінностей, необхідних для його успішного функціонування в даному суспільстві. Соціалізація відбувається під стихійним і цілеспрямованим впливом безлічі суспільних структур і інститутів, роль яких по-різному виявляється на різних етапах і стадіях соціалізації. Поміркуйте про найвпливовіших агентів соціалізації в умовах сьогодення.

3. Модальна особистість сучасного українця

Почніть з визначення поняття «модальна особистість» та відзначте, що модальною особистістю є тип, до якого відносяться більшість членів даного

суспільства; людина, що слідує тим же культурним стандартам, що й більшість членів суспільства. За допомогою різноманітних соціологічних досліджень провідних українських соціологічних центрів сконструйте портрет сучасного українця.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Визначте особливості соціологічного підходу щодо дослідження особистості.
2. Обґрунтуйте різницю між поняттями «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність».
3. Наповніть емпіричними змістами тип «радянської особистості», «сучасної особистості» і «сучасної української особистості».
4. Розкрийте зміст процесу соціалізації та її призначення.
5. Встановіть відмінності первинної і вторинної соціалізації.
6. Що означає поняття гендер?
7. Чому вік можна вважати соціокультурною характеристикою?
8. Поясніть, що значить «статусний набір особистості»?
9. Які покоління ви знаєте? Окресліть риси вашого покоління.
10. Як поєднуються соціальні статуси та соціальні ролі?

Ключові поняття: особистість, індивід, індивідуальність, людина, соціальний статус, соціальна роль, соціалізація, десоціалізація, ресоціалізація, агенти соціалізації, інститути соціалізації, гендер, вік, модальна особистість.

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) Особистість – це:

1. Соціально визначена можливість особи діяти відповідно до об'єкта дії
2. Тип світогляду, за яким індивідуальні інтереси протиставляються суспільним і переважають їх
3. Стійка система соціально значущих рис і властивостей людини, котра реалізується в процесі соціальних зв'язків через активну предметну діяльність та спілкування
4. Особливе ставлення людини до дійсності й до самої себе, що проявляється у цінностях, мотивах, потребах, установках, переконаннях та ідеалах

2) Соціальна роль – це:

1. Модель поведінки, очікувана від того, хто має певний соціальний статус
2. Місце в соціальній структурі групи чи суспільства
3. Особливе ставлення людини до дійсності і самої себе, що проявляється в цінностях, мотивах, потребах, переконаннях, прагненнях та ідеалах
4. Усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної спільноти, її поведінка відповідно до усталених у групі норм

3) Соціальний статус – це:

1. Процес входження в суспільство, включення особистості в соціум
2. Місце в соціальній структурі групи чи суспільства
3. Особливе ставлення людини до дійсності і до самої себе, котра проявляється в цінностях, мотивах, потребах, прагненнях, переконаннях та ін.
4. Усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної спільноти, її поведінки відповідно до усталених у групі норм

4) Соціальна поведінка – це:

1. Особливе ставлення людини до дійсності і до самої себе, що проявляється в цінностях, потребах, мотивах та ін.
2. Модель поведінки, очікувана від того, хто має певний соціальний статус
3. Тип світогляду, за яким індивідуальні інтереси протиставляються суспільним і переважають їх
4. Усвідомлені, цілеспрямовані дії, засновані на увазі до потреб, інтересів, дій інших людей, існуючих соціальних норм

5) Індивід – це:

1. Сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої
2. Окрема конкретна людина, представник людського роду
3. Система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків
4. Унікальні властивості людини

6) Індивідуальність – це:

1. Сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої
2. Окрема конкретна людина, представник людського роду
3. Система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків
4. Особлива поведінка у відповідності до певного статусу

7) Соціалізація – це:

1. Процес засвоєння людиною впродовж свого життя певної системи знань, норм, цінностей, притаманний повноправним членам суспільства
2. Процес взаємодії людини з соціальним середовищем, під час якого узгоджуються вимоги й очікування його учасників
3. Втрата особистістю об'єктивної приналежності до певної соціальної групи без подальшого входження до іншої, втрата норм та цінностей відповідної субкультури
4. Процес виховання людини

8) Концепцію одномірної людини розробив:

1. Р. Дарендорф
2. Д. Рісмен
3. Е. Дюркгейм
4. Г. Маркузе

9) *Базовими потребами особистості є:*

1. Духовні
2. Екзистенціальні
3. Соціальні
4. Фізичні

10) *Модальний тип особистості репрезентує:*

1. Сукупність якостей особистості, необхідних для розвитку даного соціуму
2. Переважаючий тип особистості на певному етапі розвитку суспільства
3. Соціальний ідеал особистості певного суспільства
4. Сучасна просунута особистість

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ

Зміст теми:

Соціальний процес: зміст, типи та види. Найважливіші риси соціальних процесів: загальність і зв'язок із суб'єктом.

Поняття та етапи глобалізації. Чинники глобалізації. Економічні, політичні та культурні наслідки глобалізації. Позитивні та негативні наслідки глобалізації. Вплив глобалізації на українське суспільство.

Урбанізація та її характеристики.

Соціальна мобільність як переміщення/готовність до переміщення соціальних груп та індивідів. Типи мобільності. Поняття про канали та бар'єри мобільності.

Мета теми: сформувані уявлення про динамічний характер існування та розвитку суспільства, про соціальні процеси як послідовну зміну станів суспільства або його окремих систем/частин; отримати розуміння про основні соціальні процеси сучасності – соціальну мобільність, глобалізацію, урбанізацію.

Питання до семінару (2 години)

1. *Соціальна мобільність та її показники в сучасній Україні*

Розкриваючи питання, потрібно зосередитись на тому, що усі соціальні переміщення особистості чи соціальної групи охоплює процес мобільності. Соціальна мобільність — процес переміщення індивідів між ієрархічними або іншими елементами соціальної структури: трудовими колективами, соціальними групами, верствами та категоріями населення. Розрізняють два

типи соціальної мобільності: горизонтальну і вертикальну. Висхідна та низхідна мобільності. Скористуйтеся теоретичними поглядами П. Сорокіна та Дж. Уррі на сутність та показники мобільності.

Поміркуйте про таке явище, як дауншифтинг. Чи є воно розповсюдженим в Україні?

2. Міграція як різновид мобільності

Відзначте, що міграція – це процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп, їх переміщення в інший регіон чи іншу країну, а також переселення з села в місто або навпаки. Соціологи виділяють три групи чинників, які спонукають людей до зміни місця проживання: чинники виштовхування, притягання, доступності шляхів міграції. Виділяють міграцію міжнародну і внутрішню, пов'язану з переїздами в межах багатьох чи однієї країни. Розкрийте тенденції як зовнішньої, так і внутрішньої міграції в Україні. Негативні наслідки мають як штучне стримування міграції, так і надмірне її стимулювання.

3. Глобалізація як соціокультурний процес: сутність, наслідки

Зауважте на тому, що глобалізація – це посилення взаємозалежності та взаємовпливу різноманітних сфер суспільного життя та діяльності у сфері міжнародних відносин. Глобалізація має економічний, політичний, соціокультурний та соціальний виміри. Теоретичні нароби соціології в дослідженні глобалізації: Е. Гідденс, Р. Робертсон, Г. Терборн, З. Бауман, А. Ападураї, М. Уотерс та ін.

Окресліть позитивні та негативні наслідки глобалізації.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Що називають соціальним процесом в широкому та вузькому сенсах?
2. Які найважливіші риси соціальних процесів можна назвати?
3. Надайте визначення соціальної мобільності.
4. Наведіть приклади вертикальної, горизонтальної, висхідної, низхідної, примусової, добровільної, індивідуальної, групової соціальної мобільності.
5. Опишіть чинники соціальної мобільності індивіда та групи.
6. Надайте характеристику сучасним та стародавнім каналам соціальної мобільності.
7. Дайте характеристику головним агентам/акторам глобалізації.
8. Які технології створили можливості економічної глобалізації?
9. Опишіть позитивні та негативні наслідки культурної глобалізації.
10. У чому полягає сутність процесів урбанізації та дезурбанізації?

Ключові поняття: соціальний процес, соціальна мобільність, висхідна мобільність, низхідна мобільність, вертикальна мобільність, горизонтальна мобільність, дауншифтинг, глобалізація, урбанізація, міграція

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) *Перехід людини до іншого підрозділу тієї самої організації із отриманням рівноцінної посади відноситься до наступного типу соціальної мобільності:*

1. Вертикальна висхідна
2. Горизонтальна
3. Вертикальна низхідна
4. Вертикальна динамічна

2) *Соціальну мобільність характеризують певні закономірності. Назвіть ту позицію, яка нею не є:*

1. Мобільність інтенсивніша в стабільні періоди, і менш інтенсивна в періоди кризи в суспільстві
2. В різні періоди існування суспільства рівень та інтенсивність мобільності різні
3. Не існує суспільств, в яких мобільність була б абсолютно вільною
4. Існують суспільства, в яких мобільність взагалі неможлива

3) *Як називається процес міжгрупової чи просторової рухливості населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень:*

1. Міграція
2. Переміщення
3. Мобільність
4. Соціальний рух

4) *Теорію соціальної мобільності розробив:*

1. П. Сорокін
2. Е. Дюркгейм
3. М. Вебер
4. П. Бурдьє

5) *Соціальний процес, що передбачає узгодження діяльності індивідів, груп для досягнення загальної мети незалежно від її характеру, називають:*

1. Асиміляцією
2. Амальгамацією
3. Пристосуванням
4. Співробітництвом

б) *Суперництво – це: соціальний процес:*

1. Зіткнення протилежних інтересів індивідів, груп або прагнення до задоволення однакових інтересів
2. Задоволення власних цілей індивідів і груп шляхом усунення, знищення чи підпорядкування інших груп та індивідів з подібними цілями
3. Боротьби між суб'єктами за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів та послуг
4. Спільної діяльності, спільної праці для досягнення мети

7) *Форма поведінки індивіда чи групи, придатна для життя в новому соціальному середовищі є свідоцтвом процесу:*

1. Пристосування
2. Асиміляції
3. Співробітництва
4. Гетоїзації

8) *Соціальні процеси за ступенем загальності є:*

1. Глобальні, загальні, особливі, одиничні
2. Еволюційні, революційні, глобальні, локальні
3. Глобальні, локальні, регіональні, прогресивні
4. Еволюційні, революційні, прогресивні, консервативні

9) *Процес швидкого зростання старих і появи нових міст, підвищення їхньої ролі в економічному й культурному житті суспільства, поширення міського способу життя на всю мережу поселень – це:*

1. Субурбанізація
2. Мегалополізація
3. Урбанізація
4. Дезурбанізація

10) *Процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації:*

1. Інтеграція
2. Співробітництво
3. Глобалізація
4. Міжнародне співробітництво

ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СОЦІАЛЬНІ РУХИ

Зміст теми:

Поняття соціальних змін. Теорії соціальних змін. Типологія соціальних змін, форми і суб'єкти соціальних змін. Традиція, інновація і модернізація в системі соціальних змін. Реформи і революції в системі соціальних змін. Характерні риси соціальних революцій. Логіка революційних перетворень. Теорії революцій. Кольорові революції та їх особливості.

Теорія модернізації. Органічна та неорганічна види модернізації.

Соціальні рухи, їх природа та визначальні характеристики. Типи (експресивні, утопічні, революційні, реформаторські, рухи опору) та різновиди (молодіжні, феміністські, релігійні, молодіжні, політичні та ін.) соціальних рухів Життєвий цикл соціальних рухів: стадія занепокоєння,

збудження, формалізації, розпаду. Новітні соціальні рухи, причини їх виникнення. Соціальні рухи в Україні.

Мета теми: скласти уявлення про зміст та напрями соціальних змін, про їх постійність та всеохоплення, про їх вплив на визначення напрямку руху українського суспільства; усвідомити той факт, що соціальні рухи є рушієм соціальних змін.

Питання до семінару (2 години)

1. Соціальні зміни: сутність, види, форми

При відповіді на дане запитання, потрібно зрозуміти, що наше життя – це безперервний процес соціальних змін, в результаті яких суспільство набуває одних рис і втрачає інші. В науковій літературі існує розподіл соціальних змін на: короткострокові (наприклад, організаційна перебудова установ) і довгострокові (наприклад, зміна системи цінностей); часткові, тобто ті, що стосуються окремих сегментів соціальної реальності (наприклад, система освіти) і соціетальні, тобто ті, що стосуються багатьох сфер життя або всього суспільства; зміни на рівні міжособистісних стосунків (наприклад, структура і функції сім'ї), на рівні організацій і інститутів (наприклад, економіка), на рівні великих і малих груп (наприклад, структура зайнятості населення), на соціетальному рівні (наприклад, процеси міграції населення, військові дії).

2. Революції як різновид соціальних змін

Революція - це докорінна якісна зміна, різкий стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового в розвитку явищ природи, суспільства чи пізнання (напр., промислова революція, науково-технічна революція, культурна революція, інформаційна революція, сексуальна тощо). Революція соціальна може розглядатися як докорінний переворот в соціально-економічному й політичному житті суспільства, спосіб переходу від одного якісного устрою суспільства до іншого, який забезпечує його поступальний розвиток, зміна віджилого суспільного ладу на новий, прогресивніший.

Згадайте основні теорії революції. Кольорові революції (троянд, померанчова, тюльпанів, кедрів тощо).

3. Суспільні рухи та їх функціонування в Україні

Згадайте, що суспільні рухи – сукупність колективних дій великої кількості людей, спрямованих на підтримку певних соціальних процесів і змін або на протидію їм. Суспільний рух демонструє кілька спільних рис: наявність певної громадської думки; наявність мети, щодо зміни ситуації; наявність розробленої програми; усвідомлення засобів, які можуть бути використані для досягнення цілей; реалізація в різних проявах масової поведінки, включаючи демонстрації, маніфестації, мітинги, з'їзди та ін. (П.

Штомпка). Зупинитесь на етапах розвитку суспільного руху, розглянувши його стадії.

Типи суспільних рухів: рухи трансформації; реформістські рухи; рухи за перевиховання; рухи альтерації; прогресивні рухи; консервативні рухи (Д. Еберл, П. Штомпка).

Поняття «нові соціальні рухи» та причини їх виникнення. Волонтерство як глобальний суспільний рух. Феміністський рух. Екологічний рух.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Поясніть концепцію соціального прогресу та її недоліки.
2. Які існують основні типи теоретичних пояснень змін у суспільствах?
3. Опишіть форми соціальних змін.
4. Пояснити на прикладах фактори соціальної динаміки.
5. Чим відрізняється лінійна схема історичного розвитку від циклічної?
6. Порівняйте соціальні реформи з революційними змінами, знайдіть спільне і відмінне.
7. Поясніть процес модернізації: поняття, види, наслідки.
8. Назвіть основні типи соціальних рухів. Наведіть приклади.
9. Поясніть виникнення соціальних рухів в межах різних теорій (мобілізації, депривації, структурної напруги, культурної теорії та ін.).
10. Розкрийте зміст поняття «кольорові революції» та опишіть їх специфіку.

Ключові поняття: соціальні зміни, революція, кольорові революції, інновація, модернізація, органічна модернізація, неорганічна модернізація, соціальний прогрес, соціальний рух, нові соціальні рухи, феміністський рух. Екологічний рух, волонтерство як суспільний рух

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) Рухи, що прагнуть повністю змінити суспільно-політичний лад:

1. Революційні
2. Контрреволюційні
3. Реформаторські
4. Консервативні

2) Процес виникнення нових явищ, структур, характеристик у різних соціальних системах і підсистемах у ході їх взаємодії:

1. Соціальні зміни
2. Соціальний процес
3. Соціальний прогрес
4. Соціальний розвиток

3) Комплексний процес створення, поширення та використання нового практичного засобу (нововведення) для задоволення людських потреб, а також пов'язані з цим нововведенням зміни в соціальному середовищі:

1. Креатив

2. Винахід
3. Інновація
4. Витвір

4) *Сукупність колективних дій великої кількості людей, спрямованих на підтримку певних соціальних процесів і змін або на протидію їм:*

1. Соціальна організація
2. Соціальна група
3. Соціальна спільнота
4. Соціальний рух

5) *Стадія суспільного руху, в основі якої є соціальна незадоволеність певними сторонами життя, почуття соціальної несправедливості, невпевненості:*

1. Стурбованість
2. Збудженість
3. Формалізації
4. Розпаду

6) *Найбільш радикальною формою соціальних змін є:*

1. Реформа
2. Революція
3. Прогрес
4. Інновація

7) *Поступове, планомірне перетворення суспільного життя, або окремих його сторін, що не знищує основ існуючої соціальної системи:*

1. Реформа
2. Прогрес
3. Розвиток
4. Зміни

8) *Поділ соціальних змін на функціональні і процесуальні здійснено за критерієм:*

1. Механізму реалізації
2. Спрямованості
3. Типу соціальних зв'язків
4. Характером перебігу змін

9) *Народний рух України за перебудову можна зарахувати до:*

1. Регресивних рухів
2. Революційних рухів
3. Реформістських рухів
4. Утопічних рухів

10) Як називається стадія соціального руху, коли еліта руху домагається влади чи інших благ?

1. Стадія загасання
2. Стадія зародження
3. Стадія розквіту
4. Стадія відмирання

ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ВІДХИЛЕННЯ

Зміст теми:

Соціальний контроль: сутність і види. Структурні елементи. Соціальні норми та санкції. Теорії соціального контролю. Тенденції розвитку соціального контролю в світі та Україні.

Девіантна поведінка. Відносність девіації. Змінність критеріїв девіантності в часі, у межах однієї і тієї самої культури. Підходи до аналізу причин девіацій: біологічний, психологічний та соціологічний. Теорії аномії Е. Дюркгейма, Р. Мертона; теорія стигматизації, конфлікту культур, дезорганізації тощо. Функції девіації.

Негативна та позитивна девіації. Індивідуальна та колективна девіації; первинна та вторинна. Поняття «девіантна кар'єра».

Мета теми: сформувані розуміння про девіацію як соціокультурний конструкт, який визначається державою та суспільством з метою відтворення індивідами та групами конформної поведінки, та забезпечення такої через систему соціального контролю.

Питання до семінару (2 години)

1. Соціальний контроль: сутність, механізм здійснення

Розповісте про те, що соціальний контроль – це засоби переконання, навіювання, приписів та заборон; система примусу; система способів виразу визнання, відзначення, нагород, завдяки яким поведінка підгруп та індивідів приводиться у відповідність прийнятним зразкам, цінностям. Його також можна розглядати як механізм самоорганізації (саморегуляції) і самозбереження суспільства шляхом установлення й підтримки нормативного порядку, усунення, нейтралізації або мінімізації девіантної поведінки.

Поміркуйте про механізми соціального контролю (за С. Фроловим): соціалізації, примусу, груповий тиск. Наведіть приклади формального та неформального контролю.

2. Особливості соціологічного трактування девіації

На початку відмітьте специфіку біологічного та психологічного підходів до вивчення девіації. Далі зауважте на особливостях соціологічного погляду, а саме на зв'язку з контекстом, відносності, оціночності цього

поняття. Розгляньте основні соціологічні концепції девіації: аномії Е. Дюркгейма, аномії Р. Мертона, стигматизації, конфлікту культур, дезорганізації. Відзначте специфіку сучасних підходів до вивчення девіації.

3. Розгляньте на українському контексті будь-який вид девіації (злочинність, тероризм, наркотизм, суїциди, соціальний паразитизм тощо)

Визначте причини, чинники, статистичні показники обраного виду девіації.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Поясніть, що мається на увазі під «позитивними відхиленнями».
2. У чому полягає складність визначення вчинку як девіантного.
3. Опишіть основні теоретичні підходи, що пояснюють девіантну поведінку.
4. Надайте визначення поняттю «соціальний контроль» та опишіть його функції.
5. Розкрийте основні форми та типи соціального контролю.
6. Чим відрізняються формальний і неформальний контроль за поведінкою?
7. Поясніть роль санкцій при здійсненні соціального контролю та наведіть приклади різних типів санкцій.
8. Визначте тенденції розвитку системи соціального контролю в світі.
9. Розкрийте зміст біологічних та психологічних теорій девіантної поведінки.
10. В чому особливості соціологічних теорій девіантної поведінки?

Ключові поняття: девіація, соціальна норма, санкція, соціальний контроль, соціальні відхилення, аномія, ретритизм, ритуалізм, інновація, дезорганізація, первинна девіація, вторинна девіація, девіантна кар'єра, позитивна девіація

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) Поняття «девіація» означає:

1. Порушення
2. Відхилення
3. Злочин
4. Хвороба

2) Під соціальною нормою розуміють:

1. Закони, прийняті у державі
2. Звичаї та традиції, які передаються із покоління в покоління
3. Правила, вимоги та побажання до поведінки людини або групи людей
4. Адміністративне регулювання поведінки робітників в організації

3) Соціальні санкції – це:

1. Система винагород і покарань, що сприяє дотриманню соціальних норм
2. Механізм підтримки соціально прийнятих зразків поведінки
3. Правила поведінки, прийняті у даному суспільстві

4. Реакція суспільства на поведінку людей

4) Соціальне явище, яке охоплює все, що пов'язано з наркогенними речовинами, їх вживанням і його соціальними наслідками, отримало в соціології назву:

1. Наркотизм
2. Наркоманія
3. Наркозалежність
4. Наркомафія

5) Під вторинною девіацією в рамках теорії стигматизації розуміють

1. Девіантні дії до акту стигматизації
2. Формальна реакція з боку держави
3. Дії індивіда після таврування як реакція на нього
4. Рецидивне (повторне) правопорушення

6) На думку В. Реклеса, визначає стійкість особистості такий вид соціального контролю, як

1. Неформальний
2. Формальний
3. Зовнішній
4. Внутрішній

7) Засновником теорії аномії є:

1. Ч. Ломброзо
2. М. Вебер
3. З. Фрейд
4. Е. Дюркгейм

8) Згідно з теорією аномії Р. Мертона, причиною девіації є:

1. Руйнування норм та втрата людьми чітких орієнтирів
2. Ярлик (стигма), який навішують впливові групи суспільства на маргіналів
3. Розрив між цілями, які схвалює суспільство, та легальними засобами їх досягнення
4. Соціальна дезорганізація та руйнування ідеалів

9) Ч. Ломброзо належить думка про те, що

1. Суспільство готує злочини, а злочинець – це лише знаряддя його здійснення
2. Злочинний тип особистості характеризується наявністю атавістичних рис у його зовнішності
3. Злочинність буде завжди, оскільки є ланкою боротьби суспільства за виживання
4. Право – це функція соціального організму

10) Теорію громадської думки як форми соціального контролю розвинув:

1. П. Бергер
2. Т. Парсонс
3. Р. Паунд
4. Е. Ноель- Нойман

ТЕМА 10. ВИДИ, ЕТАПИ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміст теми:

Сутність та види соціологічного дослідження. Евристичні можливості та обмеження кількісної та якісної стратегій в соціологічному дослідженні. Етапи проведення соціологічного дослідження Програма соціологічного дослідження. Вибірка в соціологічному дослідженні, типи вибірок, поняття “репрезентативності”. Соціологічні методи збору первинної інформації: аналіз документів, спостереження, опитування. Інтернет методи. Екзит-пол. Обробка і аналіз первинної інформації. Специфіка оприлюднення результатів соціологічного дослідження.

Мета теми: зрозуміти сутність соціологічного дослідження і його значення для сучасного суспільства, та можливості в дослідженні правоохоронної сфери. Запам'ятати основні етапи і види соціологічних досліджень, а також основні методи збору соціологічної інформації.

Питання до семінару (2 години)

1. Сутність, етапи і можливості соціологічних досліджень

Здобувачі освіти мають визначити сутність та функції КСД, пояснити їх особливості в порівнянні з природничо-науковими дослідженнями; охарактеризувати основні різновиди соціологічних досліджень. Має скластися розуміння, що соціологічне дослідження – це система логічних, послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, пов'язаних між собою загальною метою – отримати наукові знання про соціальне явище чи процес, що вивчаються, для їх подальшого використання в соціальній практиці.

За глибиною вивчення об'єкту існує три основних типи соціологічних досліджень: а) розвідувальне; б) описове; в) аналітичне, - отже, необхідно розкрити їх особливості.

КСД включає 4-ти етапи: 1) підготовка дослідження (розробка програми й робочого плану); 2) збирання первинної інформації; 3) підготовка зібраної інформації до обробки й її обробка; 4) аналіз обробленої інформації, підготовка звітних документів за результатами дослідження, формулювання висновків, рекомендацій.

2. Програмування та організація соціологічних досліджень.

Необхідно пояснити наявність програми КСД, визначити її структуру та алгоритм написання. Програма соціологічного дослідження – це науковий документ, в якому розроблена і представлена схема логічного та обґрунтованого переходу від загальних теоретичних уявлень про певне соціальне явище або процес, які вивчаються, до розробки відповідного інструментарію і виконання дослідницьких процедур – збирання, обробки та аналізу інформації. Програма КСД містить методологічний розділ (огляд літератури, формулювання актуальності, проблеми, визначення цілей та завдань дослідження, визначення предмета та об'єкта дослідження, концептуалізація та операціоналізація основних понять, попередній системний аналіз об'єкта дослідження, формулювання робочих гіпотез) та методико-процедурний розділ (стратегічний план КСД, визначення вибірки, визначення основних процедур збирання та аналізу первинних даних, опис інструменту дослідження).

3. Методи соціологічних досліджень.

Методи соціологічного дослідження забезпечують збір, накопичення, використання необхідної інформації про кількісні та якісні характеристики об'єкта дослідження і проведення грамотного аналізу соціальних проблем. Кожен із методів має своє призначення та власні характеристики. Серед методів збору емпіричного матеріалу найчастіше соціологи використовують опитувальні методи (інтерв'ю та анкетування), спостереження, аналіз документів (традиційний та контент-аналіз), експеримент. Охарактеризувати основні методи збору первинної соціологічної інформації.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Розкрийте сутність поняття «конкретне соціологічне дослідження (КСД)». У чому полягають характерні особливості соціологічного дослідження у порівнянні з іншими видами наукового пошуку?
2. З яких етапів складається процес КСД та які види діяльності виконуються на кожному з них?
3. Розкрийте призначення розвідувальних, описових та аналітичних соціологічних досліджень.
4. Дайте визначення та розкрийте роль програми у соціальному дослідженні. Опишіть алгоритм її створення.
5. Які основні методи збору емпіричної інформації застосовуються в сучасних соціологічних дослідженнях?
6. Назвіть різновиди опитувальних соціологічних методів.
7. Чому в сучасній соціологічній науці набули популярності якісні методи збору соціологічної інформації?
8. Назвіть підстави довіри соціологічній інформації.
9. Назвіть декілька типів спостережень та поясніть їх різницю.

10. Що таке вибірка в КСД? Які типи вибірок ви знаєте?

Ключові поняття: конкретне соціологічне дослідження (КСД), пілотне КСД, панельне КСД, розвідувальне КСД, моніторинг, програма КСД, методи КСД, опитування, інтерв'ю, анкетування, спостереження, фокус-група, аналіз документів, контент-аналіз, експеримент, якісна стратегія КСД, кількісна стратегія КСД, візуальні методи, метод усних історій, автобіографічний метод, вибірка, репрезентативність.

Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) *Основним науковим документом соціологічного дослідження є:*

1. Програма соціологічного дослідження
2. Кошторис соціологічного дослідження
3. Робочий план соціологічного дослідження
4. Анкета соціологічного дослідження

2) *Основою вибірки є:*

1. Спосіб добору респондентів
2. Перелік елементів генеральної сукупності
3. Ступінь репрезентативності вибіркової сукупності
4. Модель вибірки

3) *Пілотаж методики дослідження здійснюється на:*

1. Підготовчому етапі
2. Аналітичному етапі
3. Заключному етапі
4. Етапі опрацювання інформації

4) *Термін «соціологічне дослідження» в науковий обіг увів:*

1. Сен-Сімон
2. К. Маркс
3. Е. Дюркгейм
4. О. Конт

5) *Відсутність чи нестача інформації щодо об'єкту та гіпотез дослідження є передумовою застосування:*

1. Описового плану дослідження
2. Аналітичного плану дослідження
3. Експериментального плану дослідження
4. Розвідувального плану дослідження

6) *Заборона на критику є характерною рисою методу:*

1. Дельфійської техніки
2. Фокус-групового інтерв'ю

3. Мозкового штурму
  4. Традиційна дискусія
- 7) *При застосуванні методу контент-аналізу загальні, ключові поняття, які відповідають дослідницьким завданням, називають:*
1. Категорії аналізу
  2. Одиниці аналізу
  3. Загальні категорії
  4. Одиниці рахунку
- 8) *Якщо метою вченого є отримання даних про суб'єктивний досвід переживання певної історичної події, він обирає тактику якісного дослідження, що має назву:*
1. Історія життя
  2. Усна історія
  3. Історія родини
  4. Колективна історія
- 9) *Метод вивчення випадку в якісній методології інакше називають:*
1. Монографічне дослідження
  2. Автоетнографія
  3. Аналітична індукція
  4. Обґрунтована теорія
- 10) *Які питання використовують для того щоб відокремити від інших групу респондентів, яких стосується певна проблема?*
1. Питання-фільтри
  2. Питання – пастки
  3. Питання-уточнення
  4. Контрольні питання

ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Підсумковий контроль – це перевірка рівня засвоєння знань, навичок, вмінь та інших компетентностей за навчальний семестр.

З навчальної дисципліни «Соціологія» передбачено: залік.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Об'єкт і предмет соціології, функції соціології як науки
2. Структура соціологічного знання
3. Поняття соціологічної уяви
4. Місце соціології в системі соціально – гуманітарних наук
5. Соціально – культурні і наукові передумови виникнення соціології як науки
6. Поняття суспільства та теорії його походження
7. Проблема типізації суспільств
8. Сутність модернізації та її види
9. Постіндустріальне суспільство
10. Суспільство споживання
11. Суспільство ризиків
12. Інформаційне суспільство
13. Поняття та види соціальної структури суспільства
14. Поняття, ознаки, типологія соціальних груп
15. Поняття соціального класу, його ознаки.
16. Особливі функції середнього класу
17. Поняття соціальної стратифікації, її види та історичні типи
18. Поняття соціальної мобільності, її типи та канали
19. Сутність та умови процесу інституціалізації
20. Поняття, ознаки та види соціальних інститутів.
21. Специфіка соціологічного підходу до вивчення особистості.
22. Поняття соціалізації, її етапи. Теорії соціалізації.
23. Соціологічне дослідження: поняття, види, етапи проведення.
24. Поняття, функції, структура програми соціологічного дослідження.
25. Методи збору соціальної інформації
26. Девіація: сутність, види, підходи
27. Соціальний контроль та його складові елементи

КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ здійснюється за 100-бальною шкалою, яка переводиться відповідно у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС – А, В, С, D, E, FX, F). Максимальні суми балів за виконання завдань у рамках аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи – 60 балів; 40 балів – за виконання завдань, винесених на підсумковий контроль.

Таблиця 1

Розподіл балів за різними формами навчання та контролю для навчальної дисциплін

ДЛЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль ЗАЛІК (З)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
≤ 30	≤ 15	≤ 15	
≤ 60			≤ 40
Підсумкова оцінка у випадку Заліку (П) = $ПК + З \leq 100$			
ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль ЗАЛІК (З)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна Робота	
≤ 20	≤ 30	≤ 10	
≤ 60			≤ 40
Підсумкова оцінка у випадку Заліку (П) = $ПК + З \leq 100$			

Для навчальної дисципліни «Соціологія» засобами діагностики знань (успішності навчання) виступають:

В університеті, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, з урахуванням «Положення про організацію освітнього процесу у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ», затвердженого наказом ДДУВС від 01.07.2019 № 73, педагогічний контроль розглядається як основна ланка, що забезпечує неперервність процесу виховання, освіти та професійної підготовки і має чотири пріоритетні функції: діагностичну, навчальну, організаційну та виховну.

У розумінні постійної взаємодії науково-педагогічного працівника зі здобувачем вищої освіти під час навчально-виховного процесу, педагогічний контроль являє собою систему перевірки результатів якості освіти та професійної підготовки й означає виявлення, вимір та оцінювання знань, умінь та навичок тих, хто навчається. Основним предметом оцінки результатів освіти є отримані результати навчання у вигляді умінь та навичок, а також результати виховання у вигляді сформованих світоглядних настанов та позицій, інтересів, мотивів і потреб особистості.

Засоби діагностики визначають рівень досягнення запланованих навчальних результатів, повинні мати прозорі критерії оцінювання, забезпечувати об'єктивний поточний та підсумковий контроль.

Під час контрольних педагогічних заходів застосовується система об'єктивної оцінки знань, навичок та умінь, зокрема, з використанням технічних засобів. Для навчальної дисципліни «Соціологія» засобами діагностики знань (успішності навчання) виступають: тестові завдання для проміжного контролю; тестові завдання для підсумкового контролю знань студентів, слухачів; командні проекти, реферати, есе, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, студентські виступи на наукових заходах, індивідуальні та групові завдання. Поточний контроль знань здобувачів проводиться за такими основними напрямками: контроль систематичності та активності роботи на семінарських (практичних) заняттях; контроль за виконанням індивідуальних завдань; контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання. Враховуються командні проекти, реферати, есе, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, студентські презентації та виступи на наукових заходах, індивідуальні та групові завдання.

Робота на семінарських заняттях для здобувачів вищої освіти:

Під час семінарських занять здобувачі усно доповідають на питання. Активна робота здобувача на занятті оцінюється від 1 до 5 балів.

Таблиця 2

Критерії оцінки на семінарському занятті

<i>Бали</i>	<i>Критерії оцінки</i>
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів або письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, активний, часто виступає і часто задає питання; активно, дуже добре працює в парі/групі/команді.
4	Володіє навчальним матеріалом, виконує більшість завдань семінарських занять і домашньої/самостійної роботи іноді виступає і задає питання; добре працює в парі/групі/команді.
3	Частково володіє навчальним матеріалом, іноді виконує завдання

семінарських занять; інколи виступає і задає питання; не дуже добре працює в парі/групі/команді.
--

Якщо здобувач посередньо відвідував семінарське заняття, але брав участь в обговоренні тем, він має змогу отримати додаткові бали за:

А) Доповнення виступу:

2 бали отримують здобувачі, які глибоко володіють матеріалом, чітко визначили його зміст; зробили глибокий системний аналіз змісту виступу, виявили нові ідеї та положення, що не були розглянуті, але суттєво впливають на зміст доповіді, надали власні аргументи щодо основних положень даної теми.

1 бал отримують здобувачі, які виклали матеріал з обговорюваної теми, що доповнює зміст виступу, поглиблює знання з цієї теми та висловили власну думку.

Б) Суттєві запитання до доповідачів:

2 бали отримують здобувачі, які своїм запитанням до виступаючого суттєво і конструктивно можуть доповнити хід обговорення теми.

1 бал отримують здобувачі, які у своєму запитанні до виступаючого вимагають додаткової інформації з ключових проблем теми, що розглядається.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти із дисциплін «Соціологія» передбачає виконання: сценарних вправ; робота з «кейсами», виконання презентацій та аналітичних оглядів.

Зміст *індивідуальної* роботи: написання тез доповідей; виступи на наукових конференціях; підготовка інформаційних блоків з тем курсів.

Таблиця 3

Критерії оцінювання самостійної та індивідуальної роботи

<i>Бали</i>	<i>Критерії</i>
11-15	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано доповідає, глибоко та всебічно розкриває зміст матеріалу.
7-10	Володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
4-6	Частково володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
1-3	Не володіє навчальним матеріалом, слабо доповідає, поверхнево розкриває зміст матеріалу.

Науково-педагогічні працівники кафедри мають право нараховувати заохочувальні бали за додаткову індивідуальну роботу, спрямовану на

поглиблене вивчення навчальної дисципліни (підготовка конкурсної роботи; публікація статті; тез доповідей до участі у конференціях, круглих столах, наукових семінарах; участь в олімпіадах, вікторинах тощо; творчі здобутки). При нарахуванні заохочувальних балів загальна сума балів за індивідуальну роботу не повинна перевищувати максимально допустиму (15 балів).

Здобувачеві, який отримав **60 балів** за 100-бальною шкалою за результатами поточного контролю, з дисципліни, з якої навчальним планом у семестрі передбачено підсумковий контроль у формі **заліку**, за бажанням Здобувача, у відомість обліку успішності проставляється відповідна підсумкова оцінка: «зараховано»/60 балів/3. Здобувач має право скласти ЗАЛІК з метою підвищення оцінки.

Оцінка в балах	Оцінка за шкалою Є К Т С		
	ЗАЛІК	оцінка	Пояснення
90–100	зараховано	A	«Відмінно» – теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі; сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені програмою навчання, виконані в повному обсязі.
83–89		B	«Дуже добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені програмою навчання, виконані , якість виконання більшості з них оцінена кількістю балів, близькою до максимальної .
75–82		C	«Добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний цілком ; в основному сформовані практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені програмою навчання, виконані , якість виконання жодного з них не оцінена мінімальною кількістю балів, деякі види завдань виконані з помилками .
68–74		D	«Задовільно» – теоретичний зміст курсу засвоєний не повністю , але прогалини не несуть істотного характеру; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано , деякі звиконаних завдань містять помилки .
60–67		E	«Достатньо» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково ; не сформовані деякі практичні навички роботи; частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконані або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального .
35–59		Незараховано	FX

1-34		Ф «Безумовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу не засвоєний; не сформовані необхідні практичні навички роботи; всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки або не виконані взагалі; додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не призведе до значного підвищення якості виконання навчальних завдань.
------	--	--

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

Основні нормативні акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
3. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Загальна Декларація прав людини (ООН. 1948р.). URL: [https:// www. coe. int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-](https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-)
5. Декларація принципів толерантності (ООН. 1995р.). URL: [https:// zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text)
6. Указ Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» від 25.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275/2001#Text>

Підручники:

1. Волович В., Горлач М., Кремень В. Соціологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів, 6-те видан. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 808 с.
2. Горлач М., Кремень В., Волович В. Соціологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 808 с.
3. Гідденс Е. Соціологія; Пер. з англ.; наук. ред. О. Іващенко. Київ: Основи, 1999. 726 с.
4. Козирев М. Соціологія: підручник; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 655 с.
5. Кузьменко Т.М. Соціологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 320 с.
6. Лукашевич М. П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій: підручник. Київ : Каравела, 2008. 544 с.
7. Рущенко І. П. Загальна соціологія: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 524 с.
8. Соціологічна енциклопедія / укладач В.Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.
9. Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. 3-тє вид. Львів : Новий світ – 2000, 2007. 280 с.
10. Соціологія. Підручник. За ред. проф. В.Г. Городяненко. 3-тє вид., перероблене доповнене. Київ: Академія, 2008. 544 с.
11. Соціологія: Підручник / за ред. В.М. Пічі. 3-є вид. Львів: Новий світ, 2004. 280 с.
12. Соціологія: підручник / Ю.Ф. Пачковський, Н.В. Коваліско, І.В. Городняк та ін.; за ред. проф. Ю.Ф. Пачковського. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 418 с.

13. Соціологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. Г. Городяненка. Київ: Вид. центр «Академія», 2010. 560 с.
14. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою. Київ : Знання, 2009.468 с.
15. Шатохін А.М. Соціологія: підруч. для студентів аграр. закл. вищ. освіти; Уман. нац. ун-т садівництва. Умань : Сочінський М. М., 2020. 315 с
16. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства: [підручник: пер. з пол.]. Нове розширене вид. Львів: Колір ПРО, 2020. 799 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Бойко І. Соціологія: навч. посіб. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: Сталь, 2018. 410 с.
2. Жоль К. К. Соціологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 440 с.
3. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації: навч. посібник. Львів : Магнолія 2006, 2011. 328 с.
4. Кравчук О. Соціологія: конспект лекцій для студентів техн. спец. (укр. та рос. мовами): навч. посіб.; Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв : НУК ім. адмірала Макарова, 2020. 163 с.
5. Литвин А. П., Яковенко А.К. Соціологія: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 472с.
6. Нестуля О., Нестуля С. Соціологія. Практикум. Київ: Центр учбової літератури. 2020. 272 с.
7. Павліченко П. П., Литвиненко Д. А. Соціологія. Навч. посібник. Київ: Лібра, 2014. 459 с.
8. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження : навч. посіб. 2-е вид., доп. Київ : Інститут соціології НАН України, 2007. 320 с.
9. Ревко В. Соціологія: посіб. для студентів та викладачів ВНЗ. Чернігів : [б. в.]. 2017. 178 с.
10. Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. Київ : Атіка, 2010. 480 с.
11. Соціологія. Збірник кейсів: навч.-метод. посіб. / Терноп. нац. екон. ун-т, Юрид. ф-т, Каф. психології та соц. роботи; [уклад.: Коваль О. Є. та ін.; за заг. ред. А. В. Фурмана]. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 51 с.
12. Соціологія культури : навч. посіб. / за ред. О. М. Семашко, В. М. Пічі. Київ : Каравела; Львів : Новий світ, 2012. 334 с.
13. Соціологія: навч. посіб. / за ред. С. О. Макеєва. Київ : Українська енциклопедія, 2008. 378 с.
14. Соціологія: навч. посіб. / Є.В. Перегуда та ін. Київ: КНУБА, 2012. 140 с.
15. Соціологія: навч. посіб. / [О. В. Бобіна та ін.]; за ред. І. В. Шаповалової. Миколаїв: НУК, 2020. 281 с.
16. Соціологія: навч. посіб. для здобувачів вищ. юрид. освіти / Р. І. Амірова [та ін.]; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: ДДУВС, 2018. 175 с.
17. Соціологія: теорії середнього рівня. Навч. посібник за ред. Ю. Ф. Пачковського. Київ: «Каравела». 2020. 356 с.

18. Спеціальні та галузеві соціології : навч. посіб. / за ред. В. Є. Пилипенко. 2-ге вид. Київ : Фоліант, 2007. 451 с.
19. Танчин І.З. Соціологія: Навч. пос. 3-є вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 351 с.
20. Титаренко О. О. Соціологія: навчальний посібник. Київ: ВД «Дакор». 2020. 210 с.

Монографії та наукові видання:

1. Бойко Н. Соціальний контроль и демократизация общества. Київ: Інститут соціології НАНУ, 2007. 272 с.
2. Бойко Н. Інтернет як соціальний ресурс демократизації сучасного українського суспільства : монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. 256 с.
3. Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. За наук. Ред. В.С. Бакірова, Є.І. Головахи. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2017. 208 с.
4. Ніколс Т. Диванні експерти. Як необмежений доступ до інформації робить нас тупішими. Переклад Єв. Кузнєцова. Київ: Наш Формат, 2019. 240 с.
5. Общество без доверия / Под редакцией Е.Головахи, Н.Костенко, С.Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 338с.
6. Пилипенко В.Є. Українська соціологія сьогодні: дослідження основних сфер життєдіяльності суспільства. Львів: ЗУКЦ, 2012. 326 с.
7. Підходи до класового аналізу. За ред. Е. О. Райта; переклад з англ. О. Симончук. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.
8. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посібник. Київ: ВД "Професіонал", 2014. 592 с.
9. Сапелкіна О. В. Чепурко Г. І. Емпірична соціологія: курс лекцій. Львів: Простір-М, 2018, 268 с.
10. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму; за наук. ред. О.Г. Злобіної. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2016. 276 с.
11. Соціологія: навчальний посібник для студентів для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання, що вивчають «Соціологію» / О. В. Горпинич, О. Ю. Клименко, Л. М. Москаленко, М. С. Труш, В. Ф. Ятченко. Київ: ДУТ, 2019. 235 с.
12. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір. За наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
13. Стігліц Дж. Соціальна ціна нерівностей. Пер. з англ. Київ: Темпора. 2017. 584 с.
14. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. К.: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
15. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества; пер. с польск. С.М. Червонной. 2-е изд. М. : Логос, 2010. 664 с.
16. Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство. М-ли Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред.

- Є. І. Головахи, О. Г. Стегнія та О. О. Максименко. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2021. 170 с.
17. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму/ [О.Г.Злобіна, М.О.Шульга, Л.Д. Бевзенко та ін.]; за наук.ред. О.Г.Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
18. Общество без доверия / Под редакцией Е.Головахи, Н.Костенко, С.Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 338с.
19. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
20. Підходи до класового аналізу /за ред. Е. О. Райта; переклад з англ. О. Симончук. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.
21. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір. За наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
22. Теоретики світової соціології: життя та творчий спадок (Путівник портретною галереєю Ін-ту соціології НАН України); за ред. акад. НАН України, проф. В.Ворони. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 301 с.
23. Рослінг У., Рослінг-Рьонлюнд А., Рослінг Г. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо. Пер. з англ. Київ: Наш формат. 2021. 264 с.
24. Закарія Ф. 10 уроків для світу після пандемії. Пер. з англ. Київ: Наш формат. 2021. 264 с.
25. Становище молоді в Україні. Аналітичний звіт, складений робочою групою ООН у справах молоді / А Думчева та ін. Київ, 2019. 80 с.
26. Субкультурна варіативність українського соціуму / за ред. Н. Костенко. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2010. 287 с.

Е л е к т р о н н і р е с у р с и :

1. Сайт Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ, URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=1>
2. Електронні ресурси Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
3. Український науковий інститут Гарвардського університету. URL: <https://www.huri.harvard.edu/>
4. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>.
5. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>
6. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua>
8. Офіційний сайт Інституту соціології НАН України. URL: <https://i-soc.com.ua/>